

УДК 130.2:75.03(477)

Дем'янова Наталія

ПОШУК ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ТВОРЧОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНИКІВ

Статтю присвячено темі пошуку та вираження етнокультурної ідентичності в творчості українських художників. Автор аналізує найбільш характерні риси, які відображають етностилістичні особливості українського образотворчого мистецтва.

Ключові слова: етнокультурна ідентичність, українське образотворче мистецтво, живопис.

Demyanova N. Search ethno-cultural identity in the art of Ukrainian artists

The article is dedicated to the topic of search and expression of ethnic and cultural identity in the art of Ukrainian artists. The author analyzes the most characteristic features that reflect the ethnic and stylistic peculiarities of Ukrainian art.

Keywords: ethnic and cultural identity, the Ukrainian art, painting.

Демьянова Н. Поиск этнокультурной идентичности в творчестве украинских художников

Данная статья посвящена теме поиска и выражения этнокультурной идентичности в творчестве украинских художников. Автор анализирует наиболее характерные черты, отражающие этностилистические особенности украинского изобразительного искусства.

Ключевые слова: этнокультурная идентичность, украинское изобразительное искусство, живопись.

Як відомо, глобалізаційні процеси у постіндустріальній культурі становлять суперечливу єдність, з одного боку, денационалізації та формування полікультурного простору, а з іншого – послідовне відродження національних цінностей, етнічних традицій, прагнення до локалізації та збереження національної та культурної ідентичності. Україна посідає особливе місце у

цьому процесі. Адже протягом усієї історії існування нашої держави, її культура неодноразово піддавалася як нищенню, так і відновленню. Періодично активізуються процеси реанімації традиційної культури, самобутності, пошук та збереження національної та етнічної ідентичності в різних площинах соціокультурної діяльності.

Темі пошуку етнонаціональної та культурної ідентичності в образотворчому мистецтві на фоні глобалізаційних процесів, присвячено чимало робіт українських та зарубіжних дослідників. Канишина Наталія у своїй дисертації аналізує використання елементів народної творчості, українського іконопису та бароко у творах українських авангардистів [7]. Шпільчак Уляна вказує на потребу систематичного дослідження питання пошуку етнічної виразності в художній творчості кінця ХХ – початку ХХІ століття [12]. Темі еволюції національного стилю [9] та форми [10] в українському мистецтві присвятила низку публікацій та дисертацію Людмила Соколюк. Власенко С., розглядаючи традиції народної картини в сучасному українському наївному мистецтві, вважає наївізм естетичним виявом етнокультури, який виражає душу народу, а тому є дотичним до цінностей національної ідентифікації [3]. В'ячеслава Олена звертає увагу на виникнення та поширення неоміфологізму в межах традиційних видів українського професійного образотворчого мистецтва [4]. Ваврух Марія присвятила дисертацію національно-самоідентифікаційному аспекту художньої культури [2]. Дмитро Шевчук ставить проблему культурної ідентичності на одне із перших місць [11].

Питання етнонаціональної самоідентифікації в образотворчому мистецтві актуальне не лише для України. Російський арт-критик та історик мистецтва А. Каменський у статті «Древо традиції» пише, що іще в 60–70-х роках ХХ ст. активізується розвиток національної стилістики у мистецтві Росії, Вірменії, Азербайджану [6]. На тему національного стилю в російському мистецтві ХІХ – ХХ століть О. Б. Яковлева захистила дисертацію [13]. Російський дослідник етнофутуризму В. В. Іванов у своїй дисертації наголошує, що серйозну проблему становить розмивання етнічної ідентичності, породжене впливом глобалізаційних процесів. А також вважає, що мистецтво цікаве та цінне лише тоді, коли воно глибоко національне й несе в собі неповторний колорит – відбиток душі народу. В. В. Іванов пише, що у су-

часному полікультурному просторі етнофутуризм став не лише каналом етнокультурної самоідентифікації для багатьох народів, але й способом діалогічного зіставлення стародавніх і сучасних рівнів їх культури [5]. Чимало статей присвячено темі етнофутуризму в мистецтві тюркських та фінно-угорських народів. Н. Абдикадырова, досліджуючи етнокультурні традиції у живописі Південного Казахстану, зазначає, що у практиці митців різних поколінь традиційні цінності та ідеали були трансформовані, інтерпретовані та адаптовані до нових форм мистецького самовираження [1]. Е. М. Колчева у монографії «Етнофутуризм как явление культуры» розглядає становлення етнофутуризму в руслі звернення народів до своїх культурних коренів на тлі глобального домінування культури технократичного суспільства [8].

В українському образотворчому мистецтві велику роль відіграє традиція. Вона є одночасно статичною та динамічною, поступово трансформується та переходить на інші стилістичні рівні, зберігаючи при цьому загальну фігуративну та духовну основу. Сучасні художники, маючи за плечима значний досвід попередників, щедро користуються їх творчими надбаннями.

Із здобуттям Україною незалежності в мистецтві активізується процес «художньої археології», повертаються із забуття імена, твори, художні стилі. Проводяться мистецькі, культурологічні та етнографічні розвідки. Актуальними стають образотворчі нео-напрями та течії, такі як неовізантизм, неопримітив, неофольклоризм, неоетнографізм, неoarхаїка, етнофутуризм та інші спрямування, що містять у собі етнічні елементи, переосмислення та трансформацію прадавніх образотворчих традицій.

Художники у своїх творах використовують ремінісценції примітивної архаїки, трипільської символіки, скіфського звіриного стилю, іконописних форм, парсунного живопису, народної картини, українського бароко, практикують синтез елементів давніх мистецьких традицій та сучасних образотворчих форм у різних пропорціях, особисті художні інтерпретації, фольклоризацію професійного мистецтва. Що це: експеримент, наслідування моді, поверховий етнографізм, компіляція чи прояв генетичної пам'яті народу, збереження традиції, пробудження національної самосвідомості, пошук «душі народу», культурної та етнічної самоідентифікації? Очевидно, кожен автор розуміє цю мистецьку ретроспекцію по-своєму.

У живописі її прояв яскраво помітний при зображенні одухотворених істот, таких як божество, людина, тварина. Твори, незважаючи на стилістичну різноманітність, містять ряд спільних ознак, що об'єднують їх на етнічному рівні. І в першу чергу це – синтез традиції та новації. Приміром, у сакральному живописі Дмитра Гордіци візантійська манера письма поєднується із авангардним динамізмом та експресією. Катерина Косьяненко та Олександр Цугорка звертаються до стилістики українського бароко. Володимир Марчук використовує лаконічні, виразні напівабстрактні форми авангардного мистецтва. Але усі ці твори об'єднує єдине композиційне рішення, що склалося століттями, пройшовши через низку стилістичних змін. В образі Богоматері це – постать, що передана плавними лініями, специфічний нахил голови, правильний овал обличчя, ледь намічений тонкий ніс та глибокий одухотворений погляд або скорботно опущені донизу очі. Уся постать Богоматері, чи то старанно виписана, чи вирішена лаконічно, – випромінює велику материнську любов. Така красномовність досягається завдяки точній передачі жесту пригортання дитини до себе. І варто звернути увагу на те, що зображення жінки-матері в українському живописі постійно апелює до цього іконічного образу.

Типова манера зображення людської постаті та обличчя характерна для великої кількості художників. Для прикладу візьмемо твори Валерія Франчука, Володимира Марчука, Івана Марчука, Івана-Валентина Задорожного, Катерини Косьяненко, Миколая Кочубея, Олександра Саєнко, Олександра Чегорки, Олексія Потапенка, Опанаса Заливахи, Сергія Гнойового, Федосія Гуменюка. Усі вони, незважаючи на відмінність манери виконання та стилістики мають спільну зображальну основу. У цих образах духовність переважає над тілесністю, про що свідчать перебільшено великі очі, тонкий аристократичний ніс та маленькі вуста. Важливе значення має зображення рук із тонкими довгими пальцями, як на християнських іконах.

Трансцендентний світ по-особливому трактується у творчості Левка Микитича. Його твори населяють напівпрозорі видовжені містичні образи, виконані у синіх та фіолетових тонах, що символізують духовність. Подібну інтерпретацію божества та людини знаходимо у низці картин. Отже, духовне та філософське навантаження – одна із найхарактерніших ознак українського образотворчого мистецтва.

Велику роль в українському живописі відіграє образ тварини як відгук тотемістичного культу та шанобливе ставлення українців до матері-природи. Кожен художник інтерпретує цей образ по-своєму. Лариса Хіміч використовує ремінісценції скіфського звірино-стилю, тварини Оксани Збруцької вкриті трипільськими орнаментами. Марія Приймаченко займає окрему нішу в майстерності зображення фантастичних звірів, зооморфні істоти Олександра Чегорки схожі на казкові метаморфози – творіння людської підсвідомості. Як яскраві зразки наївного живопису звучать твори Світлани Стародубцевої та Поліни Райко. Тварини у виконанні Романа Романишина та Яреми Хруща передають атмосферу первісного тотемізму.

Варто наголосити на тому, що в усіх цих творах відсутня агресія, однак повною мірою виражена персоніфікація тварини. Далека від натуралізму, звіроформа сприймається швидше як символ, архетип, тотемістичний або міфологічний образ. Етнічне мистецтво повною мірою передає властиве для етносу розуміння картини світу, що сприймається як єдність «природа – людина – космос». І ця єдність характерна не лише для українського сприйняття світу та відображення його у мистецтві.

Наприклад, твори тюрксько-фінно-угорських етнофутуристів мають низку спільних ознак із українським етномистецтвом у плані форми та змісту. Білоруське, російське, польське наївне малярство та примітивізм балканських країн мають споріднені риси із українським наївом. А зображення тварин у індійському мистецтві Мадхубані певною мірою нагадують звірів Марії Приймаченко. Художники вдаються до використання загальнокультурних символів, міфів, архетипів, наївної манери виконання, прагнення до гармонії із всесвітом; їм притаманна, спільна для усіх етносів, духовна основа розуміння, сприйняття та відображення внутрішнього й зовнішнього світу.

Твори українських художників відрізняються від робіт їхніх іноземних колег наближенням до християнської іконографії, сакралізацією образів, більш поширеним використанням сонячних барв, плавною лінійністю і, звичайно, відображенням особливостей української етноментальності. Якщо ж розглядати українські етностилістичні твори через призму етнофутуризму, що є найбільш яскравим вираженням «етно» в сучасному мистецтві, то їхня особливість полягає в тому, що на відміну від тюрк-

сько-фінно-угорських етнофутуристичних творів, які покликані синтезувати прадавні етнічні традиції із сучасним та майбутнім техногенним середовищем (як їх трактує художня критика), в українських творах, навпаки, ми бачимо намагання відійти від сучасного світу, максимально наблизитися до минулого, досягнути відчуття та втілення на полотні гармонії із природою та космосом.

Отже, українське етномистецтво розвивається загалом для багатьох країн у руслі відродження та збереження ідентичності на фоні прогресуючої глобалізації, але водночас містить як спільні для світової культури, так і відмінні естетичні та духовні особливості.

Література:

1. Абдикадырова Н. Этнокультурные традиции в живописи Южного Казахстана [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gusnauka.com/10_NPE_2009/Philosophia/44177.doc.htm.
2. Ваврух М. І. Образотворче мистецтво Львова кінця 1950-х – початку 1970-х років: проблема національної самоідентифікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.05 – «Образотворче мистецтво» / М. І. Ваврух – Львів, 2009.
3. Власенко С. М. Традиції народної картини в сучасному українському «наївному» мистецтві. Традиція і культура. Новий акрополь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://newacropolis.org.ua/ua/study/conference/archive.php?thesis=4817>.
4. Вячеславова О. А. Эстетика мифу в сучасному образотворчому мистецтві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 09.00.08 – «Естетика» / О. А. Вячеславова – Луганськ, 2007.
5. Иванов В. В. Искусство как средство выражения этнической идентичности : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 09.00.13. – «Релігієзнавство, філософська антропологія, філософія культури» – Ставрополь, 2006.
6. Каменский А. Дерево традиции / А. Каменский // Декоративное искусство. – 1980. – № 2/276. – С. 14–19.
7. Канишина Н. М. Художньо-естетичні засади українського авангардного мистецтва першої третини ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 09.00.08 – «Естетика» / Н. М. Канишина – К., 1999.
8. Колчева Э. М. Этнофутуризм как явление культуры: монография / Мар. гос. ен-т; Э. М. Колчева. – Йошкар-Ола, 2008. – 164 с.: ил.

9. Соколюк Л. Д. Проблема національного стилю в українському мистецтві першої третини ХХ століття (специфіка еволюції) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=art&id=774

10. Соколюк Л. Д. Проблема національної форми в українському мистецтві та мистецтвознавстві ХХ століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://librar.org.ua/sections_load.php?s=art&id=776.

11. Шевчук Д. Культурна ідентичність та глобалізація. Наукові записки. Серія «Культурологія». – С. 4–15. – № 5. – 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nznuoa/kultura/2010_5/01.pdf.

12. Шпільчак У. В. Пошуки етнічної виразності в художній творчості кінця ХХ – початку ХХІ століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lgiki.com.ua/uk/forum/poshuki-etnichnoyi-viraznosti-v-hudozhniy-tvorchosti-kincy-a-hh-pochatku-hhi-stolittya>.

13. Яковлева О. Б. Поиски национального стиля в русском изобразительном искусстве XIX – XX веков : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства: спец. 17.00.04. – «Образотворче та декоративно-прикладне мистецтво та архітектура» / О. Б. Яковлева – М., 1995.